

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Գ. Ի. ՄՈՅՍԵՅԵՎԻՉ

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲԱՆՎՈՐՆԵՐՆ

Ա. Ռ. Ա. Զ. Ի. Ն

ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ

1905—1907 թ.

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

Յ Ե Ր Ե Վ Մ Ը

1928.

47

Գ. Ի. ՄՈՏՍԵՅԵՎԻՉ

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲԱՆՎՈՐՆԵՐՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ

1905—1907 թ.

Պ Ե Ց Ը Կ Ը Ն Հ Ի Ր Ց Ը Բ Ը Կ Զ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

№ 889

A I
8621

ՊԱՏ. № 760, ԳՐԱՌԵՊԳԼԻՎԱՐ 1467 (Բ)

ՏԻՐԱԺ—2000

ՀԱՅՊՈԼԻԳՐԱՖԻ 1 ԻՆ ՏՊԱՐԱՆ

Ն Ա Խ Ա Բ Ա Ն

Քայքայված և աղքատացած պաշտպանութիւնը, վոր կալվածատերերի խոշոր կալվածքների կողքին չարչարվում եր իր խղճուկ հողային նաղեւնիների վրա, խոշոր արդյունաբերութիւնից անգթորեն չահագործ—վող բաղմաթիւ բանվոր դասակարգը և բուրժուազիան, վորի գործունեւութիւնը զարգացման արդեւք եր հանդիսանում ցարական—կալվածատիրական կարգը,—մի խոսքով՝ հասարակութիւնը բոլոր դասակարգերը բա—վականաչափ պատճառներ ունեյին՝ առելու համար ինքնակալութիւնը և ձգտելու վոչնչացնել այն:

Ռուս—ճապոնական անհաջող պատերազմը, վոր պարզ կերպով ցույց տվեց, թե ինքնակալութիւնը ու—ժիմն ինչքան եր ուժասպառ արել յերկիրը,—ընդհա—նուր ղեգդհութիւնն ավելի ուժեղացրեց. հարկավոր եր միայն մի խթան, վոր շարժումն սկսվեր:

Այդպիսի խթան հանդիսացավ հունվարի 9-ը. ցարը հրացանի բռնեց Պիտերի բանվորներին, վորոնք ուղե—վորվել եյին դեպի պարստ և «թագավոր—հայրիկին» ուղղած աղերսագրով խնդրում եյին «թեթեացնել ժո—ղովրդի ծանր վիճակը»: Այդ համադարկները մեռցրին բանվորական մասսաների վերջին հավատը դեպի ցարը:

Յերկրում առաջացան խռովութիւններ: Գործա—դուլները, բողոքի ցույցերը հետզհետե աճում եյին ու ծավալվում: Հեղափոխութիւնն սկսվել եր:

Իրավազուրկ մասսաներն սկսեցին արագորեն կաղ—մակերպվել: Բանվորները գնացին արդեն վորձված

առաջնորդի՝ սոցիալ-դեմոկրատիայի հետևից։ Ինտե-
լիգենցիայի և դյուղացիության մի մասը համախմբվեց
սոցիալիստ-հեղափոխականների շուրջը։ Իսկ բուր-
ժուազիան կազմակերպվեց այսպես կոչված՝ ինտելի-
գենցիայի շուրջը։

Վախեցած ցարական կառավարությունը մերթ
խառությամբ հարձակվում էր դժգոհների վրա, մերթ
շնչին գիջումներով փորձում էր հանդստացնել յերկիրը։

Սկսվող մեծ պայքարում ազգաբնակչութան առա-
ջից դնում էր բանվոր դասակարգը։ Նա 1905 թվի հոկ-
տեմբերին առանձին ցույցերից, առանձին ձևերով ելե-
րում գործադուլներ սարքելուց՝ անցավ ընդհանուր
գործադուլի, ամբողջ յերկրում կյանքը կանգնեցրեց և
արյունարբու ցարից իսկեց ազատությունների մասին
յեղած հսկածները յանխֆեստը։

Այս մանիֆեստով կառավարությունը միայն բուր-
ժուազիայի ակնկալությունները բավարարեց։ Դյու-
ղացիությունը կարիք ուներ հողի, կարիք ուներ ազատ-
վելու ծանր հարկերից։ Բանվոր դասակարգին հարկա-
վոր էյին աշխատանքի լավագույն պայմաններ՝ 8 ժամ-
յա բանվորական օր և հետագա պայքարի համար իր
բանվորական կազմակերպություններն ստեղծելու հը-
նարավորություն։ Յեվ ցարիզմի դեմ մղված պայքարն
անխուսափելիորեն փոխվեց ղինված ընդհարումների։

Բայց խուճապով ստեղծված կազմակերպություն-
ները թույլ էյին։ Բանվոր դասակարգի ղեկավարը՝
Ռուսաստանի Սոցիալ-Դեմոկրատական բանվորական
կուսակցությունը միասնական չեր։ Մինչդեռ բայլչե-
վիկները բանվորական մասսաներին համախմբում ե-
յին, վորպեսզի դյուղացիության հետ միասնաբով՝ վրճ-

ուսկան պայքար մղեն թե՛ ինքնակալության և թե՛ կապիտալիստների դեմ, մենչեիկները բանվորներին կոչեյին անում՝ միանալու բուրժուազիայի հետ:

Իսկ բուրժուազիան՝ բանվոր դասակարգի շարժման աճումից վախեցած՝ շտապեց ինքնակալության հետ դաշն կնքել:

Դյուզաքիությունը, չունենալով կադմակերպման միասնական կենտրոն, իր բոլոր ուժերը կենտրոնացրեց տեղերում հողի համար անջատ—անջատ պայքար, մղելով դրա: Նրա մեծ մասը, մանավանդ այն, վոր դինվորական շինել ուներ հագին, հավատարիմ մնաց ցարական կառավարությանը: Զինված ցույցը հետ մղվեց:

Ֆարսկան կառավարությունն արտասահմանից փոխառություն ստանալով՝ ուժեղացավ ու սկսեց ավելի ճնշել բանվոր դասակարգին ու դյուզաքիությանը: Նա դյուզաքիական բանկի ոգնությամբ հողով բավարարեց դյուզաքիության ինքնուրույն խմբերը: Զբաղօրության մի մասին թույլ տվեց գնալու հեռավոր Սիրի: Պետական Դումայի միջոցով բուրժուազիային հնարավորություն տվեց բաղխվելու ինքնակալության հետ: Հեղափոխությունը ճնշված էր: Բանվորների և դյուզաքիների համար մղված պայքարը վերջացավ նրանց սլարտությամբ:

1905—1907 թվերի առաջին ուսսական հեղափոխությունը ցույց տվեց, վոր հեղափոխության հաղթանակի համար անհրաժեշտ են՝ բանվոր դասակարգի և դյուզաքիության սերտ միությունը, աշխատավորների դինումը և միասնական, իսկական հեղափոխական պրոլետարական կուսակցության կուռ գեկավարությունը:

1917 թվին այս բոլորը կար, և հեղափոխութեանը
հաղթեց: 1917 թվի Հոկտեմբերն ոգտագործեց 1905
թվի դասերը, և Խորհրդային Հանրապետութեան, աշ-
խատավորների հանրապետութեան Տ-ամյա գոյութեա-
նը պարզորոշ ասպնուցում և, վոր աշխատավորները
ճիշտ են ոգտագործել առաջին հեղափոխութեան փորձը:

ՀԵՂԻՆԱԿ

I. ԻՆՉ ԵՅԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՆՈՒՄ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱ- ԿԱՆ ԲԱՆՎՈՐՆԵՐԸ 1905 ԹՎԻՆ

Յարական կալվածատիրական կառավարութիւնը ճորտութիւնից ազատեց գյուղացիներին՝ կտրելով նրանցից 5 միլիոն դեսյատինից ամելի հող, վորից ներանք առաջ ուղարկում էին, խլեց նրանցից պիտանի հողերը և նրանց վրին վաթաթեց կես միլիարդ ուրբու. փրկանք ու խոչոր հարկեր: Գյուղացիութիւնն ուրիշ չէլք չուներ, բայց յեթե նորից վորպես ճորտ՝ ծառայութեան մտնելու կալվածատիրոջ մոտ:

Յեւ տարեց-տարի, ամեն վատ հունձից հետո, բրնակչութեան բնական աճման հետ միասին՝ գյուղացիութիւնն աղքատանում էր, քայքայվում, հողից զրրկվում և ամելացնում ձի ու ցանքս չունեցող տնտեսութիւնների թիւը: Միաժամանակ աճում էր «աղաս ձեռքերի» քանակը, վորոնք իրենց սեփական տնտեսութեան մեջ աշխատանք չունեյին ու ստիպված էին դուրսը աշխատանք փնտռել:

Այդ ժամանակներում հողագուրկ գյուղացիները կազմում էին իրենց սայոնի բնակչութեան հետեյալ տոկոսը. —

Հարավ-Արեւմտեան ռայոնում՝ Պսգալսկի, Կիլեմի	
և Վոլինսկու նահանգ.	57%
Մոլորոսսիայի ռայոնում՝ Խարկովի, Ջերնիգսկի	
և Պոլտավայի նահանգ.	44%

Թիշին Վոլգայի ափսնում՝ Սաբաաովի, Սիմբիր-
սկի, Պենզայի, Կազանի, Նիժեգորոդսկի
և Ուֆայի նահանգ. 18⁰/₀

Մերձիկան ափսնում՝ Պետերբուրգի, Պսկովի,
Նովգորոդի և Ուստյեցկի նահանգ. 5⁰/₀

Նովորոսսիյսկի ափսնում՝ Բեսսարաբ. Ներսոնի,
Տավրիկյան, Յեկատերինոսլավի նահ. և Դոնի շրջ. 35⁰/₀

Կենտրոնական-Հողապորժական՝
Կուրսկի, Ուրսովի, Տուլայի, Բյազանի,
Տասթովի և Վորո Լոֆի նահանգ. 34⁰/₀

Բելորոսսիայի ափսնում՝ Մոսկովսկի, Մինսկի,
Վիտեբսկի և Սմոլենսկի նահանգ. 8⁰/₀

Լիտովսկի ափսնում՝ Կովնույի և Գրոգն. 4⁰/₀

Ստորին Վոլգայի ափսնում՝ Սամարայի, Ուստյ-
բուրյի և Աստրախանի նահանգ. 5⁰/₀

Հյուսիսային ափսնում՝ Վոլոգդայի և Արխան-
գելսկի 10⁰/₀

Արդյունաբերական ափսնում՝ Վլադիմիրսկի, Մոսկ-
վայի, Կալուգայի, Տվերի, Յարոսլավսկի և Կոստրո-
մայի նահանգ. 17⁰/₀

Մերձուրալյան ափսն. Վոլոգդայի և Պերմի նահ. 10⁰/₀

Սրա հետ միասին շատ բայոններում հողագործի-
ների խոշոր զանգվածներ կային, վորոնք հողից ստա-
ցած յեկամուտով չեյին կարողանում իրենց գոյու-
թյունը պահել:

Ծանր հարկերը, վորոնց վճարելու համար հաճախ
գյուղացին հողից ստացած ամբողջ յեկամուտն եր տա-
լիս, ստիպում եյին, վոր դեռևս իրենց տնտեսությունը
պահպանող գյուղացիքն ել գնան աշխատանք միտուելու:

1897 թվին արդեն ընկ: Լենինը հաշվում եր մոտ 3

ու կես միլիոն հողի, վորոնց գլխավոր գբաղմունքը կուլակի և կալվածատիրոջ հողի վրա կատարած աշխատանքն եր :

Տարեց-տարի ավելանում եր աշխատանք փնտռողներին թիվը . Նովորոսսիյսկի և Մալարոսսիյսկի նահանգում այլ թիվը հասնում եր մինչև 8690-ի և ընկ . Տբրոցկու հաշվով՝ 1905 թվին ավելորդ աշխատող ձեռքերը կազմում եյին մոտ 5 միլիոն :

Այս պատճառով՝ դյուղատնտեսական բանվորների բաղմամբիլիոն մասսայի մեջ մենք հանդիպում ենք և խեղճական պրոլետարների՝ բացառապես իրենց աշխատանքով ապրող անհող դյուղացիների և իրենց խղճուկ նաղելին, իրենց հետզհետե քայքայվող տնտեսությանը կառչած կիսապրոլետարների : Սրանց մեջ կային և ավելի անկախ դյուղացի ընտանիքների ավելորդ անդամներ, վորոնք աշխատանքի եյին գնում՝ իրենց տնտեսության սրահպանման և քարելավման համար :

Կենտրոնական նահանգներում, Ուկրաինայի հյուսիսային մասում, չափազանց խիտ ազդարնակչություն կար, վոր իր յերկրում աշխատանք չուներ և աշխատանք փնտռելու համար ստիպված եր հազարավոր վերստեր հեռանալ դեպի անդրվլդյան ստեպները, Կուրան և Տավրիա :

Կարիքն եր քշում աշխատանքի գնացող դյուղատնտեսական բանվորների աշս ամբողջ մասսային : Սանիտարական սրունկտերից մեկում կատարած քննության ժամանակ պարզվել և, վոր դրանց միայն կեսը տրեխ ուներ հաղին : Յուրաքանչյուր հազար հոգուց՝ 132-ը մինչև 4-ական ուրլի փող ուներ ճանա-

սրբաբնի համար, 658-ը՝ 4—10 ուռբլի, 107 հոգի՝ 10—20 ուռբլի և միայն 11 հոգի՝ 20 ուռբլուց ավելի:

Հազար հոգուց միայն 4-ն եյին ճանապարհին տաք կերակուր ուտում և շատ քչերը սև քարթու հացից բացի ուրիշ բան ունեյին ուտելու: Միայն 30 հոգի եյին պանդոկում իջևանում: Մնացածները քնում եյին բաց յերկնքի տակ:

Մեծամասնությունը ճանապարհի փողը կուլակնեւրից, կալվածատերերից և քահանաներից եր փոխ վերցրել: Փոխ առած գումարի համար տանը մնացած ընտանիքի անդամները մեծ տոկոսով և ցած գներով պիտի աշխատեյին: այսպիսով՝ որավարձը հասնում եր մինչև 10 կ., ուտելիքը՝ բանվորից:

Վոմանք ճանապարհ ընկնելուց առաջ պրավ եյին դնում իրենց վերջին հագուստը, վերջին հորթուկն եյին ծախում, իսկ յերեմն՝ նաև վերջին հացը: Ծառերը 20—30 կոպեկով եյին ճանապարհ ընկնում, իսկ այդ փողը, ի հարկև, շուտ եր վերջանում: Տասնյակ հազարներով կարելի չե հաշվել նրանց, վորոնք յերկար ճանապարհը կարելիս մուրացկանությամբ եյին տնվում:

Թեպետ և գիտեյին, թե ինչքան խիստ եյին չահագործում այն բանվորներին, վորոնց անցազրի ժամանակն անցել եր, բայց փող չունենալու պատճառով՝ չառերը ամսական տոմս եյին վերցնում, վորովհետև ոտ միայն տասը կոպեկ արժեք:

II. ԻՆՉ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ ԵՅԻՆ ԱՇԽԱՏՈՒՄ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲԱՆՎՈՐՆԵՐՆ ԱՌԱՋԻՆ ՇԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽՈՐՅԱԿՆ

Աշխատանքի ժամերի մասին մենք վոչ մի տեղ

յուցմունքների շնորհանդիսով: Գյուղատնտեսական բանվորների աշխատանքային որն սկսվում էր արշալույսին, արևը ծագելուց առաջ և սովորաբար՝ վերջանում արևը մայր մտնելիս: Իսկ աշխատանքի յետոն չբժանում՝ միշտ և ամեն տեղ արևը մայր մտնելուց հետո ել ելին աշխատում, մանավանդ՝ սլարդ լուսնյակ գիշերներին:

Ռուսաստանի հարավային խոշոր կալվածքներում կալի ժամանակ գիշերներն ել ելին աշխատեցնում: Շոգեմեքենայի մոտ գինամո ելին դնում, աշխատանքի վայրը յեկեքորականությամբ լուսավորում, և մի բաժակ արագի համար՝ մինչև ուշ գիշեր աշխատեցնում:

Մխախտի սլանտացիաներում աղջիկները աշխատում ելին կես գիշերից մինչև ուշ յերեկո. աշխատում ելին և՛ լուսնյակ գիշերներին, և՛ մութ գիշերներին՝ լապտերների ու ջահերի լույսով, ծխախոտի հյուսիս պանիչ մթնոլորտում: 1906 թվին աշխատավորուհիները խնդրեցին թույլ տալ իրենց արշալույսից մինչև վերջալույս աշխատել, այսինքն՝ առավոտյան ժամի 3½-ից մինչև յերեկոյան ժամի 9-ը. բայց այդ նրանց մերժեցին:

Լիրերալ բուրժուազիայի «Մեր կյանք» թերթը գրում էր. «Ռուսաստանի հարավում գյուղական պրոլետարիատի «նորմալ» բանվորական որը սովորաբար տևում է 18-20 ժամ՝ հանգստին և ուտելուն հատկացրած 2-ժամյա ընդմիջումով: Այսպիսի տնտեսություններում, ուր ավելի յեն խոստանում և հաճախ վոչինչ չեն տալիս, աշխատանքն սկսվում էր առավոտյան ժամի 3-ից և վերջանում գիշերվա ժամի

1-իմ, յերբեմն և յերկուսին: Տոնական հանդստյան որեր համարյա չկային»:—

Դիտողներից մեկի հաշվով՝ Կուրանում հնձվորն որական 13 ժամ աշխատում եր, 1 ժամ զնում եր փոխվելու, $2\frac{1}{3}$ ժամ ուտելու, $1\frac{1}{2}$ ժամ՝ հանգստանալու, 1 ժամ ճաշից հետո քնելու և 1 ժամ դերանդինները սրելու, անկողին պատրաստելու, հաղնվելու և հանվելու համար, իսկ գիշերվա քնին մնում եր միայն 5 ժամ:

Անընդհատ բոցը, հայհոյանքն ու ծեծը սովորական յերևույթներ եյին: Բանվորին յուրաքանչյուր քայլափոխում ծաղրի եյին յենթարկում: Որինական և տարրինի կալանքն ու տուգանքը հաջորդում եյին իրար: Բանվորին ավելի ճղմելու համար գործադրում եյին ամեն տեսակ միջոցներ: Այսպես՝ Տալրիայում իրենք ագարակատերերն ու կոլոնիստները և իրենց վորդիք գնում եյին հնձվորների հետևից, սպառնալով մի քիչ դանդաղող հնձվորի վոտքը կտրել: Յեվ թեպես կոլոնիստ-ագարակատերերը չուկայում ընտրում եյին սովորաբար ավելի ուժեղ բանվորական ձեռքեր ու նրանց ավելի վճարում, բայց աշնանը նրանց բանվորները իրենց ուժասպառ տեսքով ու ղեղնազույն գեմքով միշտ աչքի եյին ընկնում բաղմության մեջ:

Շաքարի պլանտացիաներում՝ ճակնդեղի դարակների մոտ այսպիսի մի միջոց եր կիրառվում: Մի քանի «գոպա» հեռավորության վրա (գոպան՝ 250 սաժեն յերկարություն ունեցող ուղիք նական չափ ե) մի ձող եյին տնկում, ծայրին մի եժանադին թաշկինակ կամ ուրիշ մի աննշան բան կապում. այս պարզեւր աշխատավորուհիներից նրան եր հասնում, ով առա-

յինը կհասներ այդ ձողին: Յեւ այլ ջիւղները հալից
ընկնելով 20-25 կ. որովարձով յեռանդով աշխա-
տում եյին:

Աշխատանքի պաշտպանութեան մասին այդ ժա-
մանակներում խոսք անգամ չենել չէր կարող: Հնձող
մեքենայի վրա աշխատանքը բանվորից մեծ լարվածու-
թյուն և պահանջում և պետք և հերթով տարվի, բայց
մանր տնտեսութլւններում այդ բանը չէր կիրառ-
վում և սրա հետեանքով բժիշկ կրովացիու Պէկայու-
թյան համաձայն՝ սրտի արատով հիվանդ բաւարակ-
ների թիվը խիստ արագորեն աճում էր:

Տավրիայի ողորակատերերը լայն կերպով կի-
րառում էին մեքենաների շահագործումը: Նրանք ա-
մառվա սկզբից իրենց հովաքող մեքենաներով իջնում
էին հարավ և աշխատելով՝ աւտիճանաբար հեռ-
դառնում: Մի անգամ Ֆալ'ցֆէյնի կարվածքում հա-
յարի չափ այգալիսի ձեռնարկողներ էյին հովաքվել
իրենց մեքենաներով. մեքենաների վրա վոչ թե տե-
րերը, այլ վարձու բաւարակներն էյին աշխատում:

Կալսող մեքենաների վրա աշխատանքն ավելի
ծանր էր ու վնասակար, բայց նախազուլաւան վոչ
մի միջոց այստեղ ձեռք չէր առնվում: Դժբախտ պա-
տահարների թիվը հետզհետե ավելանում էր:

Մելիտոպոլի դավառում 1888 թ. (միայն մեկ հի-
վանդանոցում) 45 հոգի ծանր վիրավոր դիւղատան-
տական բանվորներ կային. իսկ 1896 թ. արդեն 103
հոգի:

Դնեսպրի դավառում միայն մեկ ամբողջ մեջ 300
հոգի՝ ծանր վիրավոր և 6000 հոգի թեթե վիրավոր-
ներ կային:

Սրանից առանձնապես խիստ առեւտում ելին յերե-
խաները: Խեղճոնի նահանգում 100 վերավորից 37
հոգի յերեխաներ ելին. Պոլտավայի նահանգում՝ 29,
խակ Դոնի շրջանում՝ 31:

Մինչդեռ դործարանային արդյունաբերության
մեջ 1000 հոգի հաշմանդամներից 25-ն եր մեռնում,
դյուղական տնտեսության մեջ՝ 35-ը. դործարանե-
րում աշխատունակությունից բոլորովին զրկվում ե-
լին 19 հոգի, դյուղական տնտեսության մեջ 55 հոգի:
Գործարաններում աշխատունակությունը մասամբ կոր-
ցնում ելին՝ 80 հոգի, դյուղական տնտեսության
մեջ՝ 228 հոգի:

Աշխատանքի լարվածության, հոգնածության և
պակաս քնի պատճառով հոգեկան հիվանդ բատրակ-
ների թիվն ավելանում եր:

Պետք և ի նկատի առնել այն, վոր օրենքը կալ-
վածատերերին պարտադրում եր բժշկական ողնություն
հասցնել բանվորներին «միայն հնարավոր յեղած
դեպքում»: Վաստորեն դա նշանակում եր, վոր գյու-
ղատնտեսական բանվորները վոչ մի ողնություն չեյին
ոտանում: Մեծ մասամբ առանց այլեայլի նրանց քը-
շում ելին կարվածքից: Ծանր հիվանդներն ու հաշ-
մանդամներն անխնամ ընկած ելին հյուղերում, բա-
րակներում կամ ուղղակի՝ բաց յերկնքի տակ:

Զեմստվոյի հիվանդանոցն ընկնելու բախտ ու-
նեցողն որական պիտի վճարեր 25 կոպեկ, իսկ յերբ
նա վերադառնում եր, տերը՝ բացակայելու համար
նրա վարձարությունից հանում եր չաշխատած օ-
րերի վարձը, հաշվելով նրա հիվանդության ժամանակ
յեղած օրավարձի ամենաբարձր գնով: Զեմստվոյի

իշխանավորներից մեկի դիտողութեան համաձայն՝ կալվածատերերը կործես իրենց բանվորներից հիմնդուծեան հարկն եյին հալաքում :

Վարձու բանվորների մեծ մասը տիրոջ հաշվին էր սնվում : Այդ ուտելիքի համար բանվորները շաբուհակ բողոքում էին : Սովորաբար նախաճաշին սե հաց ու ջուր էին տալիս , ճաշին՝ թանձր ապուր , ջրիկ սպասս և սե հաց , ընթրիքին՝ ապուր ու սե հաց ,— և այսպէս՝ որեցոր դարնանից մինչև աշուն : 30—40 հոգու համար որական 1 ֆունտ յուղ կամ ճարպ էին տալիս :

Մոսկվայի Գյուղատնտեսական Ընկերութեան նախագահ և խոշոր կալվածատեր՝ իշխան Շախովսկու վիպուծեամբ՝ կալվածատերերից վճանք բանվորներին տաք կերակուր միայն տոն որերին էին տալիս , բայց կային այնպիսիներն ևլ , վորոնք չէին քաշվում բանվորներին հիվանդ (թեկուզ և սիրիրական ախտով) վոչխարների մսով կերակրել :

Գյուղատնտեսական բանվորների հիմնական սրնունդն առհասարակ ալյուրն ու կորեկն էին : Բանջարեղենը , կարտոֆիլը չքեղութեան առարկաներ էին : Նույնիսկ հացի համար հատկացված ալյուրը՝ աղում էին մաղի տակ անպետք բաների հետ մնացած հատիկներից : Կերակուրը չափազանց կեղտոտ էր պատրաստվում . պղինձներն ու ամանները չարաթնեով չէին լվացվում :

Ռուսաստանի հարավում , ավելի սուր բնույթ էր ստացել ջրի հարցը : Ստեպներում ջրհորներ քիչ կան : Զուրը մի քանի վերստ հեռավորությունից էր բերվում : Զուր բերելու վրա ժամանակ չկորցնելու հա-

մար հողի մեջ մեծ փոսեր եյին փորում, քարերով չըջադատում ու ցեմենտով պատում և ջրի պաշարը պահում էյին այդ բաց հորերում: Ամրանն ի հարկե, այդ ջուրը հոտում էր. փոշ միայն խմել, այլ նրանով լվացվել անգամ չեր լինում. բայց բանվորներն ստիպված էյին այդ ջուրը խմել:

Բնակարանային հարցը յեկվոր բանվորների, նաև տեղացի բանվորների մեծ մասի համար պակաս կարելիոր դեր չեր խաղում: Բայց հարավային տնտեսությունների մեծ մասում կաղարձաներ չկային, և բանվորները խմբերով դիչերում էյին ստեղներում, բաց յերկնքի տակ:

Յերբ աշնան սկզբներին բանվորներն իրենք էյին փորձում ծղնոտից աներ շինել, տերեւն արգելում էյին, քանի վոր նրանք ծղնոտն ամելի էյին արգելում, քան բանվորներին:

Սակայն յեղած կաղարձաններն ել զղվելի չինություններ էյին. խոնավ, խարխուլ շենքեր, ծղնոտն տանիքով, կխախարխուլ առատաղով, վոր ամեն րոպե սպառնում էր փուլ գալ, խոր փոսեր ունեցող հողե հատակով, նեղ, կեղտոտ թախթերով և հենց նույն տեղում չինված խոհանոցով:

Ուրիշ կալվածքներում հյուղեր էյին շինվում, վորոնց խոնավությունը, մութը, ցուրտն ու կեղտոտությունը սովորական յերևույթներ էյին: Այդ միևնույն բնակարաններում բանվորներն իրենց թաց, կեղտոտ փոխնորդն էյին չորացնում:

«Մենք չափազանց հարուստ անտեսությունների էյինք հանդիպում,—դրում էր բժիշկ Պիտնյաչեվսկին,— վորտեղ յեկեքտրականությամբ լուսավորված գոմերի

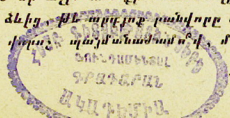
կողքին բանվորներն ստիպված էին սլառկել չափա-
դանց կեղտոտ խողանոցներում» :

Գյուղատնտեսական բանվորները աշխատավարձը
չափազանց անկայուն էր. ամեն ինչ կախված էր այն
բանից, թե բերքն ինչպիսի չէր, թե տվյալ տեղում
ինչքան բանվորներ էին հավաքվել և ինչ քանակու-
թյամբ գյուղատնտեսական մեքենաներ կային այդտեղ :

1892
H
Լինում էր հաճախ, վոր թեպետ հացի բերքը լավ
էր, բայց վորովհետև այդ չրջանում, մեծ թվով բան-
վորներ էին հավաքվել, դները նույնիսկ վատ բեր-
ունեցող տարվա դներից էլ ցած էին լինում :
Բայց պատահում էր նաև, վոր մինչև անգամ միջակ
բերք տվող տարում դները շատ էին բարձրանում,
յեթե բանվորական ձեռքերը քիչ էին լինում :

Բայց բանը նրանումն է, վոր գյուղատնտեսական
բանվորների մեծ մասը աշխատանք վնասելիս դողա-
փար չունեի յերբեք վոչ բերքի չափի և վոչ էլ բան-
վորական ույթի պահանջի մասին : Յեւ վրա համար
էլ՝ համարյա ամեն տեղ կրկնվում էր այն, վոր բան-
վորների մասուն՝ հավատարով անհայտ մարդկանց
(գուցե և լրտես գործակատարների) կողմից տարած-
ված լուրերին՝ հավաքվում էր մի վորոչ տեղ, դները
պցում էր և այնուամենայնիվ աշխատանք չէր դրո-
նում, իսկ նրանից վոչ հեռու, մի ուրիշ տեղ, հացա-
հատիկները չորանալով թափվում էին, բանվորներ
չլինելու պատճառով :

Բանվորների աշխատավարձն էլ միատեսակ չէր.
նա կախված էր աշխատանքի ժամանակից, բնույթից,
վարձվելու ձևից, թե արդյոք բանվորը մի տարով և
վարձվում, փոխադրված, պայմանավորված, մի ամսով, մի

չարաթո՞վ, թե որավարձով կամ գործարքով և վարձ-
ված, ուտելիքն իրենի՞ց և լինելու, թե՞ տիրոջից,
վարձը փողո՞վ և տրվելու, թե՞ մթերքներով :

Յեթե մենք որինակի համար վերցնելու լինենք իր
ուտելիքով վարձված չափահաս բանվորի որավարձը
այսինքն՝ ամբողջ տարվա համար միջին վարձը, ապա
կտեսնենք, վոր Դրողդովի հաշիվների համաձայն՝
1905 թվի նախորդակին այդ միջին աշխատավարձն ամ-
բողջ յերկրում հավասար եր որական 64 կոպեկի, ա-
ռանձին չրջաններում նա իջնում եր մինչև 48 կոպեկ և
78½ կոպեկից ավելի չեր բարձրանում : Կանայք սո-
վորաբար տղամարդկանց վարձատրության կեսն եյին
ստանում :

Մեծ քանակությամբ մեքենաներ ունեցող խոշոր
կալվածքները գերադասում եյին բանվորներին տարւով
կամ մի վորոշ պայմանաժամով վարձել : Ավելի մանր
տնտեսություններում վորոշ պայմանաժամով վարձ-
վածները կազմում եյին բանվորների հիմնական կա-
դրը : Բայց այուամենայնիվ կային աշխատանքներ,
որինակ՝ խոտ ու հաց հավաքելը, վոր գլխավորապես
մի շաբաթով կամ որավարձով աշխատող բանվորներն
եյին կատարում : Մինչև 1905 թիվը բանվորական ձեռ-
քերի գինն ընդհանրապես ընկնում եր, մինչդեռ ամե-
նատնհրաժեշտ առարկաների գները բարձրանում եյին :

Դրողդովի տված թվերը վերցված են՝ Հողագոր-
ծության նախկին մինիստրին կալվածատերերի ներկա-
յացրած տեղեկություններից : Հասկանալի չե, վոր
կառավարությունից անվերջ փոխադրություն ու նը-
պաստ հայցող կալվածատերերը պետք և աշխատելին
ցույց տալ, թե աշխատող ձեռքերն «ինչքա՞ն թանգ են

նասում» իրենց վրա : Սակայն բոլորովին այլ եր գործ-
նականում :

1905 թվին Պոլսի Նահանգապետն ինքը համո-
զում եր կնքվածատերերին , վոր բանվորներն աշխա-
տավարձը բարձրացնեն , քանի վոր որական 20-10 կ . ,
յերբեմն ել 5 կ . աշխատավարձը՝ նահանգապետի խոս-
տովանությամբ՝ ի հարկե պիտի գործադուլներով վեր-
ջանար :

Ամենացած աշխատավարձը հարավ-արևմուտ-
քումն եր : Հողի մեծ մասն այստեղ խոշոր կապիտալիստ-
ների ձեռքին եր . հողը մշակվում եր կատարելագործված
գյուղատնտեսական գործիքներով՝ վարձու բանվորնե-
րի ոգնությամբ : Գյուղացիության մեծ մասը հող չու-
նէր կամ սակավահող եր : Վարձողներն ոգտվում եյին
որանից՝ ապահովելով իրենց համար վոչ միայն եօան
աշխատող ձեռքեր , այլև փաստորեն բանվորներին ճոր-
տության մեջ պահելով :

Ահա որինակի համար՝ Կոմս Պոտոցկու տնտեսու-
թյան կնքած պայմանագիրը .

«Յես , այսինչ գյուղի գեղջկուհիս՝ իմ սեփական
կամքով վարձվեցի իշխան Պոտոցկու այսինչ տնտեսու-
թյան մեջ՝ գյուղատնտեսության աշխատանքների հա-
մար , ինչպիսին վոր ինձ հանձնարարեն , ընդամենը 144
աշխատանքային օրով . ուտելիքը՝ ինձանից : Ամբողջ
ժամանակվա համար վարձս լինելու յե 34 ռուբլի , վորի
հաշվին 10 ռուբլի կանխավճար եմ ստացել . իսկ մնա-
ցածը կստանամ հետո , յերբ աշխատանքս վերջացնեմ :

1. Արեւը ծագելու հետ պիտի աշխատանքի դուրս
դրամ ու աշխատեմ , մինչև արեւի մայր մտնելը :

2. Յեթե ստանց որինական պատճառներ ունենայու

աշխատանքս թողնելու լինեմ, պետք է կանխավճարս
կրկնակի չափով վերադարձնեմ, և աշխատանքի համար
վոչ մի վարձատրություն չպահանջեմ:

3. Հենց վոր ինձ կանչեն, պարտավոր եմ աշխա-
տանքի դուրս գալ:

4. Յեթե տնտեսությունը տոն կամ կիրակի որերին
ինձ վորեւ աշխատանքի կանչի, յես իրավունք չունեմ
հրաժարվելու այդ աշխատանքից:

5. Յեթե յես տոն կամ հասարակ որերին առանց
տնտեսության թույլտվության վորեւ տեղ գնամ, ապա
բացակայած որերի համար պարտավոր եմ կրկնակի աշ-
խատել:

6. Յեթե յես հիվանդանամ կամ մեռնեմ, իմ փոխա-
րեն իմ ընտանիքը պիտի աշխատանքս վերջացնի:

7. Մինչև պայմանաժամս լրանալը յես վոչ մի դեպ-
քում իրավունք չունեմ աշխատանքս թողնել: Այս պայ-
մաններն ինձ հայտնի յեն, վորի համար և ստորագրե-
րում եմ»:

Որական 23½ կոպեկի համար տնտեսությունը
ճորտացնում եր աշխատավորուհուն:

Այդ առանց այն ել ցած աշխատավարձը կալվածա-
տերերը խարդախությամբ՝ տուգանքների միջոցով ե'լ
ավելի եյին իջեցնում: Ամեն բանի համար տուգա-
նում եյին. ծուռ անցկացրած ակոսի համար, չափազանց
արագ կամ չափազանց դանդաղ քչելու համար, տնտե-
սության լճում լողանալու համար, հանդուգն պտտա-
խանների համար:

Տնտեսություններից մեկում մեքենավարին իր
ամսական ոոճիկի կեսի չափով տուգանեցին միայն նրա

համար, վոր նա ճաշից հետո մի քանի բուպե ավելի յե-
րնել:

Դյուղատնտեսական բանվորին վոչ միայն անխնա
չահագործում ելին, այլև նրան ուղածին չափ ծաղրի
եյին յենթարկում: Բուրժուական «Մեր Կյանք» թերթը
1905 թվին գրում եր. «Դեռ մինչև հիմա Հարավ-Արե-
մոյան շրջանում կարելի չե տեսնել, թե ինչպես կառա-
վարէչը շրջում և դաշտում՝ մտրակը ձեռքին, վոր ա-
մեն բուպե գործի յե դնում, հենց վոր նկատի, թե բան-
վորը վորեւ բանում հանցավոր ե:

Իսկ Խերսոնի նահանգում Պետական Խորհրդի ան-
դամ և ազնվականության նահանգային պարագլուխ՝
իշխան Տրուբեցկոյը իր խաղողի այգիներում աշխատող
բանվորներին բարեհաճում և քաթանե յերախակաշնե-
ր հազցնել: Բանվորն ինքը իրավունք չուներ յերախակա-
շը հանելու: Յերբ նա ջուր եր ուզում խմել, պետք և
դիմեր գործակատարին, վորը հանում եր յերախակաշը
և խմելուց հետո՝ նորից հազցնում:

Դոնի շրջանում կալվածատերը բանվորի հետ այս-
պիսի պայմանագիր եր կնքում— «Ալային, նրա կնոջն
ու յերեխաներին հանդիպելիս՝ բանվորը պարտավոր և
20 քայլ մի կողմ հեռանալ, առանց գլխարկի՝ լարի պես
ձգված կանգնել, մինչև վոր աղաներն անցնեն: Տերե-
րին՝ առանց բացառության՝ նույնիսկ ծծկեր յերեխա-
ներին, պատվում եյին վոչ այլ կերպ, քան՝ «իշխան
այսինչ, անուն, հայրանուն»: Աղայի տան մոտով անց-
նելիս՝ բանվորը պարտավոր եր գլխարկը հանել, թե-
կուզ պատուհանում վոչ վոք չերևար և 20—30 քայլ
անցնելուց հետո միայն ծածկեր: «Ճորտական հնազան-
դությունը (այսպես եր գրվում պայմանագրում) խախ-

տելու դեպքում՝ սպասվում եր գրամական տուգանք և նույնիսկ կալանք։ Կալանավորին փակում եյին ամբարում կամ նկուղում։ Այդ իշխանի մոտ յերկու ամիս ծառայող բանվորներից մեկը 8 սուրյով տուգանվել էր և 6 անգամ ձերբակալվել։

Սարատովի նահանգի տնտեսությաններից մեկում 452 բանվորներից 51-ը միայն չէր տուգանվել։ Իսկ մր-նացածներից՝ 88 հոգի՝ աշխատանքի մեկ քառորդը տվել եյին տուգանքի, 122 հոգի՝ մեկ յերրորդից ավելին, 69 հոգի՝ կեսից ավելին, 85-ը՝ ամբողջ աշխատավարձը, իսկ 37 հոգի դեռ տնտեսությանը պարտ մնացին։

III. ԻՆՉՊԵՍ ԵՅԻՆ ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵ-ՍԱԿԱՆ ԲԱՆՎՈՐՆԵՐԸ

Պարզ և միանգամայն, վոր գյուղատնտեսական բանվորն իր վողջ ճնշվածությամբ ու լքվածությամբ հանդերձ՝ չէր կարող անվերջ տանել այն ծանր հարստահարումը, վորին նա յենթարկվում էր։ Յեւ 1905 թվից դեռ քառորդ դար առաջ մենք արդեն տեսնում ենք, վոր գյուղատնտեսական բանվորներն առանձին խռովություններ ու գործադուլներ են սարքում՝ վարդեն բողոք շահագործության դեմ։ Գործադուլներից ամենամեծը յեղավ Կուբանում 1902 թվին, վորին 10,000-ից ավելի մարդ էր մասնակցում։

Հունվարի 9-ի համագարկների դեմ առաջացած բողոքի շարժումը քաղաքում, բանվորների նոր սկսած պայքարը և գյուղում՝ գյուղացիական շարժման առաջին քայլերը՝ արթնացրին բաարակ մաստաներին։ Ար-

դեն մարտի սկզբից, գարնանացանին՝ Պոդոլսկի նահանգում սկսվում են գյուղատնտեսական բանվորների գործադուլները:

Ուշիցկու գավառի Սլոբկովեց գյուղի ժողովում մի խումբ գյուղատնտեսական բանվորների առաջարկությամբ վորոշվեց, վոր մոտակա վոչ մի տնտեսության մեջ չափահաս տղամարդիկ 1 ուսուցից պահաս որավարձով և կանայք՝ 50 կոպեկից պահաս չվարձվեն (իսկ գրանից առաջ՝ տղամարդիկ ստանում էին 30—40 կոպեկ, կանայք՝ 20—25 կոպեկ):

Մոտակա տնավաճառին հարևան գյուղերին և հաղորդեցին այդ մասին, որոնք համաձայնվեցին, Ամեն տեղ սկսեցին ժողովներ գումարել, աշխատավարձի «սակագներ» մշակել:

Կալվածատերերը վախեցան և... հոգևորականության ողնությանը դեմեցին: Բայց հոգևորականության խրատները չոգնեցին: Շարժումն աճում եր ու տարածվում: Աշխատողներին և սկսեցին աշխատանքից հանել: Յեւ շուտով շարժումն ընդգրկեց 3 գավառ՝ 110 գյուղ:

Վիննիցկու գավառում գործադուլներն սկսվեցին, յերբ կալվածատերերը չափահաս տղամարդու որավարձը փորձեցին իջեցնել 20 կոպեկի:

Վոլդայի վրայի յերկու գավառներում գործադուլը միաժամանակ բռնկվեց:

Առաջին հաջողությունները խրախուսում են գյուղատնտեսական բանվորներին, և 1905 թվի ամբարն գործադուլային պայքարն սկսվում է արդեն Հարավ-Արևմտյան շրջաններում, Վոլդայի վրա, Նովորոսիս-

յում, Մալարոսիայում, Բելոբոլսիայում և Լիտվա-
յում: Պայքարն ընդգրկում է 36 գավառ:

Գործադուլային շարժումն առանձնապես ուժեղ
դարգացավ Հարավ-Սերեմոյան շրջանում, շրջանի 36
գավառներից՝ 16-ում: Կիևի նահանգից գրում են, վոր
չկա համարյա մի գյուղ, մի տնտեսութուն, վորտեղ
գործադուլ չլիներ: 20—25 կ. որսվարձը տմեն տեղ
40—60 կոպեկի հասավ:

Դառն փորձից խրատված կալվածատերերը ոգնու-
թյան համար այլևս հոգևորականությանը չդիմեցին,
նրանց տնտեսությունները լցվում են կապակներով,
ոտրաժնիկներով ու դրագուններով, իսկ բանտերը՝
կալանավորված բաւորակներով: Յեւ վործադուլային
շարժումը, վոր ամբան սկզբին ուժեղ էր, հունձի ժա-
մանակ թուլացավ. շարժումը զինվորական ուժով
ճնշվեց:

Բայց ամբողջ յերկրում հեղափոխական շարժան
աճումով՝ աչնանը, գործադուլներն ավելի ևս լայնո-
րեն տարածվեցին: Շարժմանը միացան կենտրոնական,
հոգադործական, արդյունաբերական և մերձլճյան շքր-
ջանները: 58 գավառում հայտարարված էր գործադուլ:

Զմեռը համեմատաբար խաղաղ անցավ: Բայց 1906
թվի գարնանը գործադուլային շարժումը հանկարծ
լայն կերպով ծավալվեց և ընդգրկեց 31 գավառ:

Առաջին Պետական Դումայի գումարման նախորդա-
կին ցարական կառավարութունը գյուղատնտեսական
բանվորների գործադուլի մասին մի որեւէ հրատարա-
կեց, վորը գործադուլավորներին սպառնում էր իրա-
վունքներից և արտոնություններից զրկել, կալանավո-
րել, բանտարկել և աքսորել: Բայց այս որենքը, վոր

նահանգապետները լայն կերպով տարածեցին, չկարողացավ շարժումը դադարեցնել:

1906 թվի ամառը գյուղատնտեսական բանվորների պայքարի ամենակատաղի շրջանն էր: Գործադուլը ծավալեց 157 գավառում:

Կառավարութիւնը հունիսի 11-ին գյուղական գործադուլները քրեական հանցագործութիւն հայտարարեց: Իրենց ծանր դրութեան բարեկաման համար պայքարող գյուղատնտեսական բանվորները բռնվում էին վորպես գողեր և ավազակներ: Բայց պայքարն ամբողջ ամառվա ընթացքում զարգանում էր և համառու հարատե բնույթ ուներ:

1906 թվի աշնանը շարժումը մեղմանում է: Գործադուլը շարունակվում է միայն 15 գավառում:

1907 թվին ամբողջ յերկրում հեղափոխութեան ալիքն ընկնում է: Գյուղատնտեսական բանվորների շարժումը խիստ կերպով նվազում է:

Փարնանը դեռևս 10 գավառում շարունակվում էր գործադուլը, ամբանը շարժումն ուժեղացավ և ընդգրկեց 28 գավառ, բայց աշնանը բոլորովին մեղմացավ: Գյուղատնտեսական բանվորները ճնշված էին:

Յեթե ընդհանուր հեղափոխական պայմանների նպաստում էին գյուղատնտեսական բանվորների պայքարին, ապա այդ տարիների առատ բերքը չափազանց աննպաստ հանգամանք էր դրս համար:

1905 թիվը վատ բերքի տարի էր: Յեվրոպական Ռուսաստանի յերկու յերրորդը վատ բերք ուներ: Յեվրոպական Ռուսաստանի 50 նահանգներում ընդամենը 2.814.929 հազար փութ հաց էր համաքվել (բացի վար-

աակից) : Սա նախորդ տարվանից 569,700 հազար փութով , համարյա 20 տոկոսով պակաս էր :

Վատ բերքն ընդգրկեց մի շարք ուայոններ , ինչպես սրինակ՝ Կենտրոնական-Հողագործական , Մերձվոլգյան , Նովորոսսիյսկի , Հարավ-Արևմտյան , Մալաբոսիայի , Արգյունաբերական , Մեր . ուրալյան , Հյուսիսային և Լիտվայի ուայոնները :

Բերքն առանձնապես վատ էր հետևյալ 12 նահանգներում . Տուլայի , Բյազանի , Կուրսկի , Պենզայի , Նիժեգորոդսկի , Կազանի , Ուլյովսկի , Տամբովի , Սիմբիրսկի , Վորոնեժի , Սարատովի և Սամարայի նահանգներում , վորտեղ անցյալ տարվանից 310,047 հազար փութ պակաս էր ստացվել :

Իսկ Տուլայի , Բյազանի , Պենզայի , Վորոնեժի և Սարատովի նահանգներում միջին բերքից պակաս էր հավաքվել :

Կենտրոնական ուայոնների վատ բերքի պատճառով ավելացավ հեռացող աշխատող ձեռքերի թիվը և Մերձվոլգյան ուայոնում նույն վատ բերքը պակասեցրեց աշխատող ձեռքերի սովորական պահանջը :

Այդ ժամանակների Մերձվոլգյան թերթերը լի չեն յեկվոր գյուղատնտեսական բանվորների անասելի ծանր դրության նկարագրություններով , փորձք աշխատանք չեյին կարողանում գտնել :

1906 թվին բերքն ավելի վատ էր : 50 նահանգից քնդամենը հավաքվել էր 2,025,400 հազար փութ , ուայինքն՝ նախընթաց 1905 թվից 12 տոկոսով պակաս և համարյա 30 տոկոսով պակաս , քան 1904 թիվը :

Տուժեցին միևնույն ուայոնները , վորոնցից ավելի

խոսա՝ Մերձվելույն, ն վորոտսիյակի, Արդյունաբե-
րական և Մերձուրալյան նահանգները :

Յեւ ալ տարիններին այնտեղ, ուր կիրառոււմ եր
վարձու աշխատանքը, յեկվոր բանվորների թիւին ավելի
մեծացաւ, իսկ բանվորական ձեռքերի պահանջն ել ա-
վելի պակասեց :

1907 թվին արդեն հացի բերքն առատ եր : 50 նա-
հանգներում 2,291,500 հազար փութ հաց եր հավաք-
վել, այսինքն՝ նախկին տարուց 13 տոկոս ավելի : Բեր-
քը լավ եր հենց այն սայուններում, վորոնք նախկին
տարիններին տուժել էին :

Բայց 1907 թվին բերքը վատ եր Բելոռուսիայում և
Ռուսիայնայում, այսինքն՝ այն չըջաններում, ուր ամե-
նից մեծ եր վարձու բանվորական ուժի պահանջը : Յեւ
այս հանգամանքը մեծ դեր խաղաց գյուղատնտեսական
բանվորների պայքարի թուլացման գործում :

Ընդհանրապես պայքարը գյուղատնտեսական բան-
վորների վրա եփան չեր նստում :

Կոմս Պոտոցկու կալվածքում բանվորները հրա-
ժարվեցին որը 25 կոպեկով աշխատել և 40 կոպեկ եյին
խնդրում : Գործադուլի ժամանակ մի աշխատավոր աղ-
ջիկ կոմսին ստաց. «Մենք պետք ե աշխատենք թե ու-
տելիքի համար, թե՛ հարկերի և թե՛ ձմեռվա համար,
իսկ այն վարձատրությունը, վոր մենք ստանում ենք,
մեր ուտելիքի համար ել չի բավականացնում : Տվեք
մեզ մեր խիական վարձը, մենք ուտել ենք ուղում» :

Կոմսը չըջապատված իր հաշվին ապրող ստրած-
նիկներով՝ լացատրվեց բանվորների հետ : Յեւ յերր
բանվորները հրաժարվեցին հին վարձատրությամբ աշ-
խատանքի գնալ, կոմսը վայտով ծեծեց նրանցից մե-

կին, ապա ստրաժնիկներից մեկից հրացանը խլելով՝ սկսեց արձակել բանվորների վրա ու գոռալ. «Ահա՛ ձեզ բարձր աշխատավարձ»:

Նա գոռում եր ստրաժնիկներին. «Յիւեցե՛ք իմ հաշվին. քսան, քառասուն հազար, նույնիսկ միլիոն չեմ խնայի»: Պահապանները կրակ բաց արին: Հրապարակի վրա մնացին կոմսի հաջող նշանով սպանված աղջկա և 6 ծանր վերավորների դիակները: Պարզվեց, վոր պահապանները պայթուցիկ գնդակներով ելին խփում, վոր սարսափելի ցավեր են պատճառում:

Կիւի նահանգի Կորժեւո (Коржево) դյուղում գալառական վոստրիկանապետի առաջնորդությամբ հարձակվող ուրալյան կազակները խփում ելին, ում պատահեր, կողոպտում, կանանց բռնաբարում. նրանք կրակ բաց արին յեկեղեցու վրա, ուր թագնվել ելին մի քանիսը և մոտակա գերեզմանից պոկած փայտե մեծ խաչով կտրեցին բարրիկադայի վերածված դուռը: Յեւ այս ամենը նրա համար, վոր բանվորները չեն համաձայնվել կարվածատեր Պոդգորսկու մոտ 1 ուսրլուց պակաս որավարձով աշխատել:

Վոլինսկի նահանգի Չալգուզովս դյուղի բատրակներին, վոր նախկին վարձատրությունը (15—20 որավարձը) 5—10 կոպեկ բարձրացնելու համար գործադուլ ելին սարքել, նահանգական գատարանը մի քանի ամսից մինչև մի տարի բանտարկության դատապարտեց՝ իրավունքների զրկումով:

Խարկովի նահանգում, Կենիգել կարվածքում ստրաժնիկները կրակ բաց արին գործադուլավոր բանվորների վրա, մեկին սպանեցին, մեկին՝ ծանր և յերեքին թիթե վիրավորեցին:

Կոնստոպուլում գալաուում ձերբակալված գործադու-
յալորեներին կապում եյին ձիերին և աղպես քարչ տա-
լիս նրանց մի քանի տասնյակ վերստ՝ մինչև բանտերը :
Միեկուն զալաուում կազակները մեկին սպանեցին , մի
ուրիշին ծանր և մեկին թեթև վիրավորեցին :

Մինսկ նահանգում գանգոյ Ուշա կալվածքում
ստրաժնիկների խումբը տիրուհու վորդու՝ Իշխան
Սվյատոպուլի-Միրսկու առաջնորդությամբ՝ գործա-
դուլալորեներին սոսկալի ծեծի մատնեցին , վորի ժա-
մանակ բոլոր կանայք ծեծվելուց ուշաթափ եյին յեղել :

Կարելի չէր անթիվ-անհամար աշտպիսի որինակ-
ներ բերել :

Ել չենք խոսում ձերբակալությունների մասին .
որանք լայնորեն կիրառվում եյին : Այսպես՝ Լիդսկու
գալաուում Էրդ բանակի սլրխտավը չըջում էր կալ-
վածքներն ու կալվածատերերին հարցնում . «Ձե՞ք հը-
րամայի արդյոք դյոււղացիներից մեկին ձերբակալել՝
խոտվությունն արմատախիլ անելու համար» : Գալա-
ուական քաղաքների բանտերը լեւի-լեցուն եյին :

Գյուղատնտեսական բանվորներն աճեն տեղ ընդ-
հարվելով կալվածատերերի զինված ույթերի հետ , ի-
րենք ել ստիպված եյին ստրաժնիկների ու զորամասերի
հետ զինված կռիւի դուրս գալ : Շատ կալվածքների կա-
ռավարիչներ , վորոնք դրսից զինված ույթեր եյին հրա-
վիրել , սպանվեցին :

Յաճպոլսկի գալաուի Մայեվկա դյոււղում յերկու
ստրաժնիկ սպանվեցին և ուրյադնիկն ու ստրաժնիկ-
ներից շատերը ծեծի մատնվեցին :

Պրոսկուրովո գալաուի Չերեպովո դյոււղում դըրա-
դոււների հետ ընդհարում տեղի ունեցավ , վորից 12

գրագուեն վերափոխվեցին , սրանցից 3-ր ծանր վերափոխ
եցին :

Լիպովեցիու պալատում գործադուլավորները հեծ-
յալ պահապաններից դանակներով եյին պաշտպանվում :

Շատ տեղերում գործադուլները պարզ քաղաքա-
կան բնույթ էին կրում :

Պողոսիու կարլաժքում աշխատանքից հանում էին
«Գուրխուշկա»-յի հնչյունների տակ :

Իսկրովչչինա գյուղում աշխատավորուհիներն ի-
րենց գործադուլի ժամանակ դեմոնստրացիա սարքեցին՝
կարմիր դրոշակով և «Հրաժարվենք հին աշխարհից»
յերգելով :

Մի շարք գործադուլների ժամանակ , մանավանդ
Հարավ-Արևմտյան շրջանում , գործադուլավորները
քաղաքական պահանջներ էին առաջադրում , ինչպես
որինակ՝ միությունների գործադուլների ազատու-
թյան , իշխանության փոփոխության և այլն :

1906 թվին Կիևի նահանգում մայիսի մեկը հանդի-
սավոր տոնվեց : Գյուղերից մի քանիսում բանվորները
տոնակատարության ժամանակ ամբողջ գյուղի ազգա-
րնակչութունն էլ իրենց հետևից քարշ տվին : Այդ
գյուղերի գյուղացիք տոնական զգեստներ հագած՝
«ամբողջ աշխարհի տոնը» էին շնորհավորում միմ-
յանց :

Հայտնի չեն մի շարք միախնդներ , վոր հենց իրենք՝
բանվորներն են գումարել և անցկացրել :

Գործադուլավորների պահանջները մեջ գերակրչ-
ուսյն աշխատավարձի բարձրացման պահանջն էր :

Ձանապան ուսյոններում պահանջները տարբեր է-
յին : Մի տեղ գործադուլավորները խնդրում էին աշ-

խառաժարձը 5—10 կ. բարձրացնել, ուրիշ տեղերում պահանջում եյին կրկնակի չափով և ամելի բարձրացնել :

Խիստ տարածված էր նաև բանվորական որվա կրօնատման պահանջը, վորի ժամանակ հաճախ էր պատահում 8 ժամյա բանվորական որվա պահանջը :

Ընացած պահանջներից կարելի չէ նշել՝ սննդի բարելավման, կանոնավոր վերաբերմունքի և ապրանքներիով հաշվառումը վերացնելու պահանջը : Հաճախ գործադուլների ժամանակ գործադուլային որերի համար վարձատրության պահանջն էր դրվում :

Բանվորներին ապահովագրելու պահանջը շատ սակավ էր պատահում, այն ել դրխավորապես Հարավ-Արևմտյան շրջանում, վորտեղ նա հաջողություն չունեցավ :

1907 թվին մի դեպք և միայն հայանի, յերբ Արմավիրի շրջանի բարոն Շտենդելի խոշոր կալվածքում բանվորների այն պահանջը բավարարվում և :

Մի քանի տեղերում գործակատարներին ընտրելու պահանջն եյին դնում : Պետք է նաև նշել մի դեպք, յերբ բանվորները պահանջեցին մի գրասենյակային ծառայողի սոճիկը բարձրացնել, նույնիսկ հակառակ իր կամքին :

Վորպես ընդհանուր կանոն՝ պետք է ասել, վոր գործադուլները ընթանում եյին համերաշխ, չըջակող զյուզերի բանվորների ոժանդակությամբ : Շտրեյկեր-ներներ (գործադուլը խախտողներ) խիստ սակավ եյին պատահում : Յեթե 1905 թվին նրանց բոունջքներով եյին պատժում, ապա 1906 թվին մենք տեսնում ենք, վոր

աշխատում են ադիտացիայով ու համոզելով ազդել նրանց վրա :

Շատ ուսյուններում ձգտում եյին այս կամ այն կալվածքի աշխատանքը հատկացնել մի վորոշ գյուղի բնակիչներին : Սա հաճախ յերկու իրար մոտ ընկած գյուղերի մեջ ընդհարումներ եր առաջացնում : Ավելի վատ եր յեկվոր բանվորների դրությունը , յերբ սրանք բաղխվում եյին տեղական բանվորների այսպիսի պահանջների հետ :

Պետք ե գիտել , վոր գյուղատնտեսական բանվորների պայքարին սկիզբ դնողները գյուղացիության ամենաչքավոր խավերը չեյին . սրանք հետեում եյին իրենց համեմատաբար ավելի ապահով ընկեցներին : Մի բանի ուսյուններում վորձում եյին ավելի չքավոր գործադուլավորներին ոժանդակություն ցույց տալ : Այս բանն առանձնապես կիրառվում եր Սարատովի նահանգում , վորտեղի բնակիչներն ամեն կերպ ոգնում եյին յեկվոր բանվորներին , վորպեսպի սրանք քաղցից ստիպված՝ դները չիջեցնեն :

Գյուղացիական շարժումը յերբեմն մեծ խոչընդոտ եր հանդիսանում գյուղատնտեսական բանվորների պայքարի համար : Դա հաճախ պատահում եր այնտեղ , ուր գյուղացիությունը պատժիչ եքսպեդիցիաների ճնշման տակ հրդեհումներից ու ավերածումներից անցնում եր պայքարի ավելի խաղաղ միջոցների :

Գյուղացիք վորեւե կալվածք բոյկոտի եյին յենթարկում , ե գյուղատնտեսական բանվորները չեյին կարող այնտեղ աշխատել , կամ թե չե՝ ժողովում գյուղացիք բանվորական ձեռքերի համար չափազանց

բարձր գներ ելին նշանակում այն նպատակով, վորպեսզի կալվածատիրոջն իր կալվածքից վոնդեն:

4. ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲԱՆՎՈՐՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔԸ ՆՐԱՆՑ ՄԵԶ

Հողեւորականությունն առանձնապես ճիշդ էր թափում գյուղատնտեսական բանվորների շարժումը պապարեցնելու:

Այսպես՝ բացի Պոդոլ'սկի նահանգի մեր որինակից Բրաջլավսկու գավառի քահանաները դործադուլավորներին համոզում էին՝ հրաժարվել առաջադրած պահանջներից:

Իսկ Վիննիցկի գավառի Սոսինկո գյուղի քահանան տյոպես էր խրատում իր ծխականներին. «Յեզդ դուք, ծխականներդ, հետեւում եք վատ որինակների, դործադուլներ եք սարքում ու կալվածատերերի մոտ չեք աշխատում. դա լավ բան չի. դա մեծ մեղք է. ամենակարող աստվածը մեզ բոլորիս պատվիրել է աշխատել ու չհրաժարվել աշխատանքից... Տիրոջ պատվիրանը չկատարելով՝ մենք մեծ մեղք ենք գործում»:

Ակտաբի գավառում մի վոմն՝ քահանա Միզերսկին՝ բեմից քարոզում էր. «Շատ վատ բան է, վոր դուք հիմա (դործադուլներից հետո. Գ. Մ.) շատ փող եք ստանում, չե՞ վոր դուք այդ փողերը դուր տեղ կծախսեք, պիտի ձեր կանանց համար ժակետներ ու ստաղերով կոշիկներ առնեք, իսկ այդ ամենը ունայնություն է և խանդարում է ձեզ յերկնքի արքայությունը մտնել»։ Բայց ունկնդիրները քահանային պա-

տասխանեցին, թե նրա կինն ու յերեխաներն ել են գնաց-
վում, և քարոզի վերջանալու չօգտակով՝ գլխարկնե-
րը դրին ու գնացին:

Իշխանութեան հավատարիմ տարրերը՝ նահանգա-
պետն եւ նրանց թվում՝ չըջում ելին ու հորդորում
բանվորներին: Սեւհարյուրակային կոչերն ու թերթիկ-
ները չափազանց տարածվել էին, բայց վոչինչ չը-
կարողացան անել:

Նշում են մի դեպք, վոր իրավունքի կարգ ու կա-
նոնի կուսակցությունը (սեւ հարյուրակային կադմա-
կերայություններից սեկը) հանձին իր նախագահի՝ Վո-
լոգդայի նահանգում Բրյանչանինովի կալվածքի գոր-
ծադուլն եր ղեկավարում:

Գյուղատնտեսական ընկերություններն ու մի շարք
ղեմսավորներ փորձեցին միջամտել գործադուլային
շարժմանը և կազետների (բուրժուազիայի կուսակցու-
թյուն) ծրագրի վողով ազդել բանվորների վրա, բայց
անողուտ: Յեւ միայն Յելիսավետգրադի ղեմսավոր
գործադուլավորների ժամանակ միջնորդեց և գործա-
դուլավոր բանվորներին ոժանդակություն ցույց տվեց:

Գյուղատնտեսական ընկերություններից մի քանիսը
համառ կերպով պահանջեցին զինված ուժ ուղարկել՝
գործադուլավորներից և ձերբակալածներից պաշտ-
պանվելու համար, նաև զինվորներ՝ գործադուլավոր-
ներին փոխարինելու համար:

Մոցիալիստ-հեղափոխականների կուսակցությունը
գյուղատնտեսական բանվորների շարժմանը համարյա
բոլորովին չմասնակցեց: Նրա գործունեյության մի
քանի հետքեր յերևում են Չերնիգովի նահանգի Կոնո-
ւսոպոկու գավառի հյուսիսում:

Սոցիալ-դեմոկրատիայի աշխատանքը շատ ավելի նշանակալից էր: Հետեւելով ընկ. Լենինի ցուցմունքներին՝ սոցիալ-դեմոկրատիան, վորպես պրոլետարիատի կուսակցութիւն՝ իր պարտքն էր համարում կազմակերպել գյուղատնտեսական բանվորներին, ղեկավարելով նաեւ ամբողջ գյուղացիական շարժումը: Ամեն տեղ, ուր աշխատում էր սոցիալ-դեմոկրատիան, նա գիտակից գյուղատնտեսական բանվորներից կազմակերպում էր իր կուսակցական բջիջները և արդեն նրանց միջոցով ղեկավարում ընդհանուր գյուղացիական շարժումը:

Չունենալով բավականաչափ ույժ ու հնարավորութիւն՝ յերկրում ցրված գյուղական բանվորներին ոգնութիւն հասցնելու համար, նաեւ գյուղում ընդհատակյա աշխատանքի աննպաստ պայմանների հետեւանքով՝ սոցիալ-դեմոկրատիայի աշխատանքը գյուղում, ի հարկէ, հետ էր մնում նրա քաղաքում կատարած աշխատանքից:

Բայց այն չբջաններում, ուր հենց տեղական բնակչութիւնից վարձու գյուղատնտեսական բանվորներէ խոշոր զանգվածներ կային, վերոնք հենց նույն տեղում իրենց համար աշխատանք էլին գտնում, — սոցիալ դեմոկրատիան կարողանում էր զգալի չափով ընդգրկել շարժումը ու յեթէ վոչ լիովին ղեկավարել, ապա գոնէ նրան պետք չէղած ուղղութիւնը տալ:

Սոցիալ-դեմոկրատիայի աշխատանքն ուժեղ էր Հարավ-Արեւմտյան չրջանում, վորտեղ զգալի քանակութեամբ գյուղական պրոլետարիատ և խոշոր կարվածքներ կային, վորոնք կարիք ունեյին վարձու աշխատանքի: Այս աշխատանքը տանում էր այսպէս կոչված՝

«Սպիլկան», այսինքն՝ Ուկրաինայի սոց-դեմոկրատական միությունը :

«Սպիլկայի» ազդեցության շնորհիվ ամեն տեղ կազմակերպվում էյին գործադուլային կոմիտեներ, վորոնք մոտակա ռայոններով և գավառներով միանում էյին իրար :

1906 թվին կիևում նույնիսկ նահանգային գործադուլային կոմիտե կար :

Ուկրաիներեն լեզվով զբաղած իր պրոկլամացիաներում «Սպիլկան» սովորեցնում եր բանվորներին, թե գործադուլներն ինչպե՛ս պիտի կազմակերպել, ինչպե՛ս պիտի մղել նախնական աղիտացիան, գործադուլային կոմիտեներն ինչպե՛ս պիտի ընտրել, պահանջները մշակել, գործադուլ սարքել ու պայքար մղել շտրեյկերի-խերների (գործադուլ խախտողների) դեմ :

Խերսոնշչինայում այդ միենույն աշխատանքը տանում եր «Ռուսաստանի սոց-դեմոկրատական բանվորական կուսակցության դյուդական կազմակերպությունների Խերսոնի նահանգային կոմիտեն» : Կոմիտեն հենվում եր՝ մեծ մասամբ դյուդատնտեսական պրոլետարիներից կազմված՝ սոցիալ-դեմոկրատական բջիջների խիստ զարգացման ցանցի վրա :

Մի կողմից՝ Դյուդատնտեսական բանվորների շարժուն վիճակը և մյուս կողմից՝ դյուդական բանվորների ամեն տեսակ միությունները պատժող դաժան ուրենքները հաստատուն կազմակերպությունների ստեղծմանն արգելք էյին հանդիսանում : Դրա համար ել հեղափոխության շրջանում մենք դյուդատնտեսական բանվորների վոչ մի արհեստակցական միության չենք հանդիպում :

կաղմակերպման առաջին ձևը, վորին դիմեցին գյուղատնտեսական բանվորները և վորից նրանք յերկար ժամանակ ոչուովեցին, գյուղական ժողովն եր: Գյուղացիությունից դուրս յերած բանվորները, վորոնք դեռ իրենց կապերը չեյին խզել նրա հետ և ամբողջովին կախված եյին ժողովի կամքից, — ամեն տեղ, ուր նրանք մեծամասնություն եյին կաղմում, կամ վորտեղ միջակ գյուղացիության ողնությունն ապահովված եր նրանց համար, դիմում եյին ժողովին, վորպես նրանց քաջ ծանոթ կաղմակերպության:

Այսպիսի դեպքերում ժողովներն եյին վորոշում գործադուլներն սկսելու հարցը, պահանջները մշակում, կարվածատիրոջ հետ բանակցելու համար լիազորներ ընտրում, չքավորներին ոգնություն ցույց տալիս և աղքատ շարեյկորեխերենքի վրա:

Բայց հետադարձ գյուղատնտեսական բանվորների դիտակցության զարգացման և հողի համար գյուղացիության, գլխավորապես միջակ գյուղացիության, մղած պայքարի աճման հետևանքով՝ գյուղատնտեսական բանվորներն սկսեցին ստեղծել իրենց անկախ կաղմակերպությունները՝ գործադուլային կոմիտեները:

Սրանք կաղմակերպման ամենատարածված ձևն եյին: Հաճախ յերկու-յերեք գավառակների այսպիսի գործադուլային կոմիտեները միանում եյին ռայոնում: Այս միությունները ցույց եյին տալիս գործադուլ սկսելու համար ընդհանուր հիմնական պահանջները:

Սրանք ժամանակավոր կաղմակերպություններ եյին հենց իրենց սկզբնավորությունից, վորոնց նպատակն եր մի վորեւս գործադուլ սարքել: Յեւ դրա համար ել գործադուլային շարժման դադարեցման հետ միասին այս

կազմակերպություններն եւ անցյալի գիրքը նետվեցին : Գյուղատնտեսական պրոլետարիատը , վորին առաջին հեղափոխությունն անկազմակերպ ու ցրված դրության մեջ գտավ , և վորը հեղափոխության ժամանակ կարողացավ միանալ , իր ժամանակավոր նպատակների համար , հեղափոխության պարտությունից հետո յիւ մնաց դարձյալ նույն ցրված դրությամբ :

5. ԻՆՁ ՏՎԵՑ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲԱՆՎՈՐՆԵՐԻՆ ԻՐԵՆՑ ՊԱՅՔԱՐԸ

Առաջին հեղափոխության ժամանակ գյուղատնտեսական բանվորների աշխատավարձն ընդհանրապես բարձրացավ : Յեթե այդ աշխատավարձը համեմատենք մինչև հեղափոխությունը յեղած աշխատավարձի հետ , ապա կպարզվի , վոր 1905 թվին ամբողջ յերկրում աշխատավարձը միջին թվով բարձրացել և 11½%-ով :

Աշխատավարձի այս չնչին բարձրացումը բացատրվում և նրանով , վոր վարձողներն սղտվելով վատ բերքից և 1905 թվին գյուղատնտեսական բանվորների դեռևս թույլ պայքարից , չատ ռալոններում իջեցրին աշխատավարձը :

Աշխատավարձն ընկել եր հետևյալ ուսյոններում . կենտրոնական Հողագործական ուսյոնում՝ 13%-ով , Հյուսիսային ուսյոնում՝ 6%-ով , Մերձլճյան ուսյոնում՝ 98%-ով , Մերձուրալյան ուսյոնում՝ 9%-ով , Լիտվայում՝ 7%-ով , Նովորոսիյսկի ուսյոնում՝ 5%-ով , Մերձփոլզյան և Նովորոսիյսկի ուսյոնում՝ 2%-ով , Բելուսուսիայում՝ 3%-ով :

1906 թվին արդեն ամբողջ յերկրում աշխատավար-

ձը 12%—ով բարձրացավ: Բայց զարձյալ բոլոր առյուծ-
ներում նա միատեսակ չէր: Ամենից չատ բարձրացավ
Հարավ-Արևմտյան ուսյոնում՝ 30%—ով:

Մնացած ուսյոններում աշխատավարձը բարձրացել էր
հետևյալ չափերով, Լիտվայում՝ 26%—ով, Մերձուրալ-
յան ուսյոնում՝ 23, Նովորոսսիյսկի ուսյոնում՝ 17, Բե-
լոռուսիայում՝ 14, Մալոռուսիայում՝ 18, Արդյունա-
բերական ուսյոնում՝ 7, Մերձվոլգյան՝ 4, Մերձձյան
ուսյոնում՝ միայն 1%—ով:

1907 թվին աշխատավարձը մինչհեղափոխության
աշխատավարձի համեմատությամբ 14%—ով բարձրացել
էր: Այս թվին նա ընդհանրապես կարծես թե հախտա-
րում էր բոլոր չրջաններում:

Մի քանի ուսյոններում 1906 թվի համեմատությամբ
նա ընկել էր՝ Նովորոսսիյսկի, Հարավ-Արևմտյան և
Մերձուրալյան ուսյոններում և բարձրացել՝ Կենտրոնա-
կան-հողդատագործական, Մերձվոլգյան, արդյունաբե-
րական ուսյ., Բելոռուսիայում, Մերձձյան և Լիտ-
վայի ուսյոններում:

Բայց այս բոլոր հավելումները ճիշտ են, յերբ մենք
հաշվում ենք, թե բանվորն առաջ ինչքա՛ն էր փող ստա-
նում և վորքան սկսեց ստանալ հետո: Բայց յեթե մենք
բանվորական ձեռքերի թիվը համեմատենք հացի, թե-
կուղ և հաճարի գնի հետ, ապա կտեսնենք, վոր ամբողջ
յերկրում գյուղատնտեսական բանվորների աշխատա-
վարձը 1905 թվին 9%—ով իջել էր. նույնիսկ գների այդ
անկումն առանձին ուսյոններում հասնում էր մինչև
32%—ի:

1906 թվին աշխատավարձը հացի գնի համեմատու-
թյամբ՝ կազմում էր մինչհեղափոխության չրջանի աշ-

խառավարձի 98 % -ը : Ամենացած աշխատավարձը Կենտրոնական-Հողագործական և Մերձվոլգյան ռայոններումն էր :

Այսպիսով՝ գյուղատնտեսական բանվորները պայքարը նույնիսկ նյութական տեսակետից՝ ընդհանրապես չբարելավեց նրանց դրությունը :

Մյուս նվաճումների վերաբերմամբ բանն ավելի մատ էր : Այսպես՝ կրճատված բանվորական ու ունեյին միայն այն բանվորները , վորոնք գործադուլ եյին սարքել , և այն ել միայն այնքան ժամանակվա համար , վոր բան ժամանակով վոր նրանք վարձված եյին :

1907 թվի վերջերին գյուղատնտեսական բանվորների բանվորական ուրը նորից հավասարվեց մինչհեղափոխության չրջանի բանվորական որվա տեղությանը :

Սա միանգամայն հասկանալի յե . գյուղատնտեսական բանվորները չկարողացան ստեղծել վոչ մի միություն , վոչ մի կադմակերություն , վոր կարողանար պայքարում ձեռք բերած նրանց նվաճումները պաշտպանել :

Գյուղատնտեսական բանվորները յերեք տարվա պայքարից հետո , վորտեղ նրանք այնքան զոհեր տվին , դարձյալ նույն անկազմակերպ ու ցրված բանվորներն եյին , ինչ վոր պայքարի սկզբին : Գյուղատնտեսական բանվորների միակ բավարարությունը՝ իրենց հիշողությունն էր այն գերի մասին , վոր նրանք խաղաղին ամբողջ հեղափոխական աշխարհում :

Ամենուրեք , ուր գյուղատնտեսական բանվորները կարողացել են ամենափոքր ժամանակավոր կադմակերպություն ստեղծել , նրանք իրենց շուրջն են համախմբել գյուղացիության ամենահեղափոխական տարրերին :

Իսկ այնտեղ, դիտալորատիս Հարալ-Արեմտյան ռալյոնում, ուր դյուղատնտեսական բանվորներին պայքարն ավելի կազմակերպված ու պլանաչափ էր, դյուղատնտեսական բանվորներն իրենց գործունեությունը պլանաչափությունով ու տնտեսությունով վարակում էին ամբողջ շրջապատի դյուղացիությունը և տոն տալիս այդ շրջանի ամբողջ դյուղացիական շարժմանը:

6. ԱՅՍ ԳՐԲՈՒՄ ՀԱՆԴԻՊՈՂ ԴԺՎՍՐ ՀԱՍԿԱՆՍԼԻ ԲԱՌԵՐԻ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կուսակցությունը կազմակերպվեց 1898 թվին Մինսկի համագումարում: 1903 թվին կուսակցության մեջ յերկու հոսանք առաջացավ. մեծամասնությունը հայտնի դարձավ բալլևիկներ անունով, փոքրամասնությունը՝ մենշևիկներ: Բալլևիկները կուսակցության հեղափոխական մասն էին և հեղափոխության հաղթանակի համար անհրաժեշտ էին համարում բանվոր դասակարգի և դյուղացիության միությունը: Մենշևիկները կոզմոնակից էին միանալու բուրժուազիայի հետ և հեղափոխական պայքարը փոխարինելու բուրժուազիայի հետ համաձայնություն: Ճարիգմի տասպալելուց հետո 1917 թվին առանձնապես պարզ յերևաց բալլևիկների ու մենշևիկների տարբերությունը: 1918 թվին կուսակցության 7-րդ համագումարում բալլևիկներն իրենց կուսակցությունն անվանեցին Ռուսաստանի կոմունիստական կուսակցություն (ՌԿԿ(Բ)), պահպանելով բալլևիկներ կոչումը, փորով նրանք ամբողջ ժամանակ առաջնորդում էին

բանվոր դասակարգն ու գյուղացիութիւնը՝ ցարիզմի դեմ մղված պայքարում: 1925 թվին 14-րդ համագումարում կուսակցութիւնը վերակոչվեց Համառուսական կոմմունիստական կուսակցութիւն (ՀԿԿ(բ)):

Կադէստներ. համառոտ այսպէս եր կոչվում սահմանադրական դեմոկրատական կուսակցութիւնը, վոր միացնում եր այսպէս կոչված լեքերալ բուրժուազիային, այսինքն՝ գլխավորապէս այն արդշունարեբական բուրժուազիային, վորն անհրաժեշտ եր համարում ցարի իրավունքները սահմանափակել հիմնական սրենքով՝ կոնստիտուցիայով: Այս կուսակցութիւնը հետագայում իրեն անվանեց «Ժողովրդական ազատութեան» կուսակցութիւն, բայց բոլորը պահպանեցին հին կրճատ անունը: Թեպետ 1917 թվին այդ կուսակցութիւնն իրեն հանրապետական անվանեց, բայց ամբողջ հակահեղափոխական կազմակերպութեան կենտրոնը հանդիսացավ:

Սոցիալիստ-հեղափոխականները կամ հասերները, ինչպէս ամելի հաճախ նրանց անվանում էյին, կազմակերպվեցին 1901 թվին: Այս կուսակցութիւնը դառնում եր, վոր ամբողջ գյուղացիութիւնն իրենից ներկայացնում ե մի միասնական աշխատավոր դասակարգ, բոլորովին չընդուներով, վոր գյուղացիութեան մեջ չքավորներին թշնամի կուլակներ կան: Սրա համար ել այս կուսակցութիւնն իրեն հայտարարում ե բոլոր աշխատավորների պաշտպան: Կուսակցունն ինդիվիդուալ տերրորն ընդունում եր, վորպէս պայքարի միջոց, այսինքն՝ իր հակառակորդին վախեցնելու համար կուսակցութեան առանձին անդամները զենքը ձեռքին դուրս եյին յիշում կառու-

փառության առանձին ներկայացուցիչների դեմ: Այս
 կուսակցության անդամները մի քանի միջոցառումներ
 և ցարիզմի այլ խոշոր դործիչների սպանեցին: Սրա-
 նով՝ կուսակցությունը մասսաների ուշադրությունը
 հեռացնում էր կազմակերպության անհրաժեշտու-
 թյունից և ամբողջ դասակարգով կազմակերպված
 պայքար մղելուց: 1905-1907 թվերին հսկողների կու-
 սակցությունը չափազանց վախենում էր գյուղացիա-
 կան լայն շարժումից և գյուղացիներին կոչ էր անում
 դադարելու: Փետրվարյան հեղափոխությունից հետո
 հսկողների կուսակցությունն առաջին շրջանում մեծ
 հաջողություն ունեցավ՝ «Ժողովրդին հող և ազատու-
 թյուն» իր մշուշապատ լոզունգով: Բայց յերբ այդ
 կուսակցությունը բուրժուազիայի հետ միասին իշ-
 խանությունն իր ձեռքն առավ և ցույց տվեց, վոր նա
 իր ելությամբ՝ մանր բուրժուազիայի և կուլակների
 շահերի պաշտպանն է, — գյուղացիությունը նրանից
 յերես չուռ տվեց: Հետագայում կուսակցությունը
 դործոն մասնակցություն ունեցավ խորհրդային իշ-
 խանության դեմ մղված պայքարում և կազմակերպեց
 բալչեիկներին՝ ընկ. ընկ. Ուրիցկու և Վոլոդարսկու
 սպանությունը և ընկ. Լենինի սպանության մա-
 հափորձը:

Գյուղացիական բանկը հիմնվեց դեռևս Ալեք-
 սանդր IV կայսեր որով: Նա կալվածատերերից թանդ
 պնով հող էր առնում և նորից գյուղացիներին վաճա-
 րում:

Պետական Դուման կազմվեց ցարական կառավա-
 րության կողմից, 1905 թվի հեղափոխությունից
 հետո, վորպես ցարի հետ միասին ժողովրդի մտածակ-

ցությամբ յերկիրը կառավարելու մի ձև։ Առաջին Պետական Դուման դումարինց 1906 թվին։ Բալչե-վիկներն ընտրությունները բոյկոտի յենթարկեցին, այսինքն՝ կոչ սրին բանվորներին՝ չմասնակցելու այդ ընտրություններին։ Նույն տակտիկան ունեյին նաև հսերները։ Դրա համար ել Դուման կադետական եր։ Բայց այն ժամանակ յերկրի ընդհանուր հեղափոխա-կան տրամադրության պատճառով և մանավանդ դյուղացիության ճնշման տակ, վոր հավատում եր, թե Դուման նրան հոգ կտա, կադետներն իրենց հե-ղափոխականների պես եյին պահում։ Կառավարու-թյունը ցրեց այդ դուման։ Յերկրորդ դումայի ընտրություններին մասնակցում եյին թե բալչե-վիկները և թե՛ հսերները։ Սոցիալ-դեմոկրատիայից և աշխատավորների խմբակում մնացած դյուղացինե-րից՝ դումայում մեծ ձախ թե առաջացալ։ Կառավա-րությունն արձակեց այդ դուման ևս և փոխեց ընտ-րական իրավունքը․ այնպես, վոր բանվորների ու դյուղացիների ներկայացուցիչները դժվարությամբ պիտի կարողանային մտնել դուման։ Յերրորդ և չոր-րորդ դումաներն արդեն բուրժուազիայից և կալվա-ծատերերից եյին կազմված և կառավարության հեռ չեյին պայքարում։

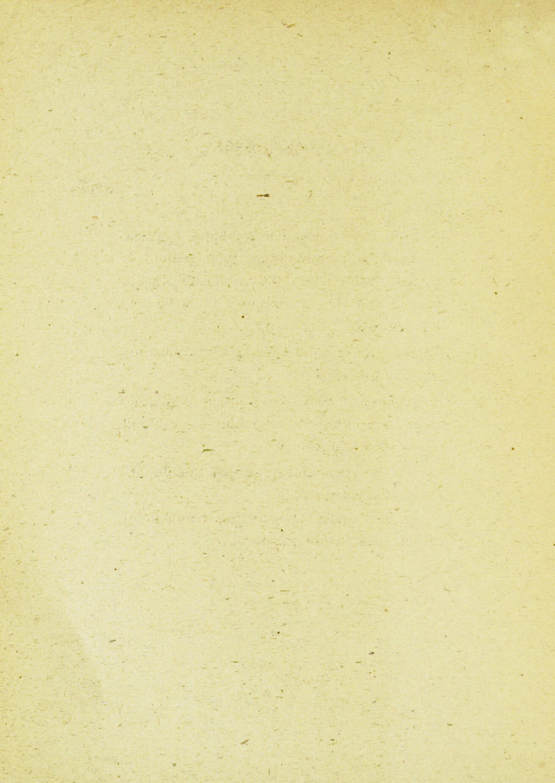
Տոկոս—հարյուրերորդ մասը.—

Կադր.—հիմնական մասը, միջուկը.—

Պետական խորհուրդը սկզբում դոյություն ու-ներ՝ վորպես ցարին կից խորհրդակցական մարմին։ Պետական դուման կազմվելու ժամանակ այս Պետական խորհուրդը, վոր կազմված եր ցարից նշանակված

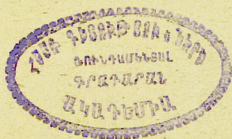
մարդկանցից և զեմաստվոններից ընտրվածներից, նույն-
պես որենադրական իրավունքներ ստացավ:

Յուրաքանչյուր որենք սկզբում Պետական Դու-
մայում պիտի քննվեր, հետո՝ Պետական խորհրդում
և ապա՝ ցարի կողմից հաստատվեր: Իսկ Պետական
խորհուրդը ժողովրդի շահերի համար Դումայի կատա-
րած փոքրիկ գիջումներն ել փոխում եր:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Նախաբան	Յերես
I. Ինչ էլին ներկայացնում իրենցից գյուղատնտեսական բանվորները 1905 թվին	3
II. Ի՞նչ պայմաններում էլին աշխատում գյուղատնտեսական բանվորներն առաջին հեղափոխության մախրայակին	7
III. Ի՞նչպես էլին պայքարում գյուղատնտեսական բանվորները	10
IV. Գյուղատնտեսական բանվորների կազմակերպությունները և կուսակցությունների աշխատանքը նրանց մեջ	22
V. Ի՞նչ տվեց գյուղատնտեսական բանվորներին իրենց պայքարը	33
Այս գրքում հանդիպող դժվար հասկանալի բառերի բացատրությունը	38
	41

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0045745

[757.]

A $\frac{I}{2691}$

ԳԻՒՆԸ 12 4